

СТАНОВИЩЕ

За монографичния труд *Салафизмът в Близкия изток и границите на вярата* (София: Изток-Запад, 2018, 640 стр., ISBN 978-619-01-0196-3)

представен от доц. д-р Симеон Евстатиев ЕВСТАТИЕВ

за участие в конкурс за „професор“ по професионално направление:
2.2. История и археология (История на арабския свят и исляма),
обявен от СУ „Св. Климент Охридски“ и публикуван в ДВ, бр. 100 от 15.12. 2017 г.

от Галина Иванова ВЪЛЧИНОВА, д.и.н., Професор, Университет Toulouse II Jean-Jaurès (Франция), Департамент Антропология (UFR HAA : Histoire, Archéologie, Anthropologie)

Представеният труд е публикувана монография на доц. Евстатиев, увенчаваща цял (и изключително плодотворен) изследователски период, част от който имах щастието да наблюдавам отблизо. Облегнат върху резултати на предишни негови изследвания, обсъжданият труд е оригинално съчинение с несъмнен научен принос, чието значение надхвърля рамките на една национална изследователска школа и показва вписването на автора в световната изследователска общност.

Настоящото становище е плод на един предимно *историко-антропологичен* прочит на предложението за обсъждане труд. То откроява приносите на С. Евстатиев (понастоящем С.Е.) отвъд перспективата на историята на ислямския свят *stricto sensu*. След няколко ,технически‘ наблюдения върху труда то се концентрира върху оригиналните и приносните елементи от гледна точка на исторически информираната антропология на религията и политиката, и завършва с бележки, споделени в пожелателен порядък.

Монографията е издържана в безупречен научен стил¹, с мощен научен апарат и абсолютно необходимите за подобен труд бележка за транслитерация и (понятиен и географски) показалец.

Първа глава е теоретико-методологична ; в нея са дефинирани всички по-важни понятия, с които оперира авторът: ислям, традиция, реформистки ислям, ислямизъм, салафизъм и т.н. - а също така и понятия, общи за области на историческото познание и за социалните науки: идеология, граници, *agency*, *modes of religiosity*.

Втора глава, *Салафизмът в суннитския спектър на исляма*, структурира обекта на изследване в полето на исламистиката. В над 100 страници (с. 59-169) се очертава логиката на конституиране на предмета на изследване в различните правни школи и доктринални тенденции в суннитския ислям, с особено внимание към нюансите и дискурсивните употреби на ключови термини: *салаф*, *ибадат*, *иджтихад*, *бида'а*, и др. – с помощта на които салафизмът е отграничен от сходни течения и ,припознавания‘.

Трета глава, *Салафизмът, вяра и неверие* (с. 170-565), представлява сама по себе си цяла книга. Структурирана в три ,подглави‘, всяка от които разбита на множество параграфи, тя се разгръща около централния за идентификацията на салафизма въпрос за вярата и неверието, следвайки едновременно две оси, хронологична и тематична, със

¹ Държа да го подчертая предвид зачестилите напоследък хабилитационни и професорски трудове поднесени в олекотен, почти научно-популярен стил.

силни (и необходими) елементи на просопография (последните са налице и в гл. II). Гигантският обем на тази „глава“ навежда на мисълта, че организирането на труда по Части (Parts), съставени от по-кратки Глави, би го направила по-обозрим, без да оставя впечатление за дисбаланс.

Минавайки на размишленията по същество, бих подчертала на първо място много уместният и навременен избор на няколко надхвърлящи полето на ислямистиката понятия, които са в сърцевината на изследването. Тръгвайки от констатацията, че ислямът в социалния живот и в живата практика е в много голяма степен учение за и практика на границите, авторът извежда **границата** (43-51) като аналитичен ключ на труда: след като очертава социо-антропологичния пълнеж на категорията (с акцент върху теорията на Ф. Барт), той показва преплитането на стремежа за „очистване“ и правилно практикуване на исляма с границите на вярата - както на правилната вяра, *ортодоксия*-та, така и на *ортопраксия*-та. Развитието на този въпрос е в съзвучие с търсенията и констатациите в съвременната антропология на исляма². В същия ред на мисли бих искала да открия вниманието, отделено на **agency**, което С.Е. превежда с „действеноост“ (46): става дума не само за модна дума, а за едно от най-използваните понятия в социалните науки на религията и в частност на исляма, което е в центъра на няколко полемики около „възраждането на исляма“ през последните 10-15 години. Така например, *agency* е централно понятие за вдъхновената от Талал Асад антропология на исляма, развивана от учениците му Саба Махмуд³ и Чарлс Хиршкинд, чиито трудове - до голяма степен критични спрямо т.нар. „есенциализиращи тенденции“ в изучаването на исляма - имат силен отзвук в съвременните социалните науки. Представената в Първа глава авторова позиция е тъкмо заявка за един балансиран прочит на реформистко-фундаменталистките тенденции в сунитския ислям – прочит, в който вниманието към „локалните форми“ не измества търсенето на доктриналната основа за съществуването на такива тенденции в исляма по протежение на цялото му историческо развитие.

Концентрат едновременно на историографска и правно-теологична ерудиция, *Втора глава* е определено приносна спрямо дискусиите за генезиса и генеалогията на салафизма. Очертавани са конкретни линии на приемственост между „хората на хадисите“ от IX в., (прото)салафитите от XIII – XIV в. в лицето на Ибн Таймиййа и неговите следовници, и съвременното салафитско движение в различните му блискоизточни „гнезда“. Внимателното вглеждане в движения със сходен профил като османските кадъзаделии, както и във фигури на ислямския „модерен реформизъм“ (особено в Египет от края на 19-ти и началото на 20-ти век), разполага едните и другите в констелацията на

² Според един от най-влиятелните антрополози днес и специалист по индонезийски ислям, John Bowen, « this concern with boundaries is exclusive for Islam” (*Religion in Practice : An Approach to the Anthropology of Religion*, Prentice Hall, NJ, 2011, p. 45).

³ Автор на полемичната теза за социална „действеноост“ на жените, ангажирани като самоосъзнати субекти в една специфична форма на ислямското „възраждане“ каквото е движението за обучение по правилен ислям в джамиите на Кайро – Saba Mahmood, *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.

стриктния и/или пречистен ислям, но извън салафизма в собствения смисъл на думата. С риск да надхвърля собствените си компетенции, подчертавам интереса на извеждане на критерии за очертаването на такава констелация. Особено място в тези критерии е отделено на принципа за „повеля на одобряемостта и забрана на порицаемостта“: както е показано (с. 76-81), този принцип до голяма степен отговаря на съпадението между дефинициите на вярата (или набожността) и определенията за „границите на Аллах“. Проследен в прилагането му било в неговата цялост, било с ударение върху едната или другата му част, принципът „повеля на одобряемостта и забрана на порицаемостта“ е своеобразен гръбнак на тази глава. Авторът показва как този принцип е в основата на различните опити за предефиниране и предоговаряне на границите както на правилния ислям, така и на *публичното*, както и на обществено значимо действие с цел налагането или спазването му. Обвързането на този принцип с понятието *да'уа* (повик, мисионерство - с. 166-7) задава по интересен начин линията, отграничаваща салафизма от други форми на ислямско обновление или връщане към първоизвора в по-горе очертаната констелация.

От гледна точка на социалните науки интерес представлява развитието, посветено на модерния ислямски реформизъм (гл. 2. 3) като форма на мюсюлманската реакция на колониализма и надмощието на Запада (с. 143 и сл.). С.Е. от една страна нюансира схематичния прочит на тази реакция, от друга страна подсказва механизмите на абсорбиране на различни нива на колективна идентичност в исляма. В тази връзка авторът би могъл да привлече още проучвания, потвърждаващи тезата за „засводяване на всички други идентичности“ (вкл. етническа и национална) в исляма, като например изследването (първо по рода си на терен) на Еванс-Притчард⁴ на сануситското движение в Киренайка (споменато на с. 145).

Трета глава съдържа множество ценни развития, за които може много да се каже; това със сигурност е направено от рецензентите-специалисти по ислям. Задоволявам се с няколко бегли наблюдения върху приведената материя. Стъпвайки отново на богатите си теологично-правни знания за исляма (3.1.2), авторът извежда елементите, около които се конструира салафитското движение: „границите на Аллах“ със съпътстващите доктринални „фиксиции“ върху вяра и неверие (3.2), вероотстъпничество и богохулство (3.2.3). Ясно е показано, че става дума за дълготрайни процеси и проследими тенденции в историята на исляма. В този смисъл С.Е. се нарежда между изследователите, съумели да покажат от конструктивистки позиции инхерентните за исляма есенциализиращи тенденции, които характеризират и до днес преплитането на социално и политическо както в доктрината, така и в практиката на тази религия.

Предложената в 3.3.2 типология на съвременните салафити почива върху делението на квийетисти, политически салафити и джихадо-салафити, чийто характер на предизвикателство към конвенционалното мислене на отношенията между политика и религия е изтъкнат и добре анализиран. Приносен е и сравнителният анализ на идейно-теологичната основа на последните две значими съвременни салафитски формации: Ал Кайда и Ислямската Държава (с. 531 сл.).

Бележките и „пожелателните“ размисли засягат неизчерпаните възможности на някои от аналитичните категории, въведени в Първа глава. Така например въведеното (с.50) понятие модуси на религиозност е слабо експлоатирано впоследствие, и връзката му с теорията на Е. Гелнер за „дуалния ислям“ (49) е само загатната, без да се използва

⁴ E. Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford : Clarendon Press, 1949.

магистралния в това отношение труд на Гелнер⁵. Недостатъчно използвани са огромните възможности да се очертае мястото на салафитското движение в изследванията върху религия и публичност (открехване в тази насока с.516-17), или да се вземе отношение към съвременните изследвания на ‚пуристкия‘ ислям – особено в Египет – през призмата на ‚морала и етиката‘⁶. Приведените размисли за отражението на салафизма върху ислямската литература, която дефинира отношенията между мюсюлмани и немюсюлмани, както и за влиянията на салафитите върху публичните дебати около ‚ислямската забрадка‘ в Западна Европа (с.526) биха могли да бъдат по-отчетливо обособени и свързани със споровете относно агенсу на ‚ислямистки настроените‘ жени. Повдигам този въпрос доколкото този спор се води отдавна и продължава да се води в обществените науки, при видимо доминиране на апологетичните дискурси⁷.

В заключение на това Становище: обсъжданото изследване дава ново осветление на животрептящи въпроси и ги разполага в широка перспектива както на ислямологията, така и на историята (социална, културна и интелектуална история) и обществените науки, вкл. социология и антропология на религията и политиката.

София, 9 май 2018 г.

⁵ E. Gellner, *The Saints of the Atlas*, London : Weidenfeld & Nicolson, 1969.

⁶ Например Ch Hirschkind, *The Ethical Soundscapes. Cassette Sermons and Islamic Counterpublics*, Berkeley: UC Press, 2006.

⁷ Освен С. Махмуд, в този дух са тезите и на Nilüfer Göle (виж *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996). Сравни у Anaïs ALBERT et Fanny GALLOT, « Introduction. Saba Mahmood : redéfinir le féminisme et l’islam », *Tracés. Revue de Sciences humaines* [En ligne], #15 | 2015, mis en ligne le 01 janvier 2017.